

Álarcos könyvek. Ilyenek is vannak. Napközben ott állanak a könyvespolcon, csöndesen, feltűnést nem okozva, amint ez jól nevelt könyvekhez illik. Éjszaka azonban, mikor a gazda kihúzta lábát a könyvek szobájából, levetik az álarcot, melynek köszönhették, hogy a jó társaságba bebocsátást nyertek, s megmutatják magukat, amilyenek valóban; formátlan, mesterség és művészet híján felnőtt faragatlan filkók ők, vagy ravasz intrikusok, kik az olvasó félrevezetésében, rossz-hiszemű rágalmak terjesztésében, az emberi gyűlölség szításában találják örömeiket. A polcok lakosai, bár különböző korok és nemzetek születtei és különböző világnézetek hívei, többnyire öszinte, kívül-belül önmagukat valló egyéniségek, kik felháborodva vesznek tudomást a felemás betolakodók jelenlétéről. És ha a gazda évek során szeretettel válogatta össze könyveit, a jó könyvek nagy többségben vannak és az éj sötétjében egyesült erővel kilövik maguk közül az odatévedt álarcot. Reggel a gazda a polcok lábánál talál egy-egy könyvet és bárholgyan törí is fejét, nem tud rá emlékezni, hogy este kezében lett volna az.

Gesta Hungarorum. A magyar hősmondák öt könyve, kiadja a Folklore Fellows nemzetközi tudományos szövetség magyar osztálya. Szép cím, kitűnő ajánlás. Évtizedeken át sajnálkoztunk, hogy nem maradtak fenn ősi hősmondáink; Arany János maga próbálta a hiányt kitölteni, betegség, lelki depresszió és halál kivette kezéből a lantot. Az öt könyv szerzője, Sebestyén Gyula, merészen belevágta fejéjét az ősi törzsbe, mellyel Arany János hosszú életen át sem boldogult, tíz-ezerre menő verssorok tömegét írta össze és az egész munkának egyelőre három könyvét három kötetben adta ki. Az ötödik, igen vastag

könyvet Emes álmanak nevezi és a magyar főiskolák ifjúságának örök tulajdonul adja. A régi forrásokból ismert őszanya, Emese, végigálmódja, 500 lapon át, versformára nyomtatott, kátyúban döcögő prózában az egész magyar történetet, Bánffy Dezsőig, világháborúig: s Trianonra ébred fel. Szép szomorú történetünket sokszor megírták már, jól is, rosszul is, szűk látókörből is, hatalmas átfogó pillantással is. Emese álmanak leírása egyedül áll e százados változatosságban: csinált népiesség, ízléstelen invenció és alantas felfogás dolgában a modern ponyvairodalom termékeit is felülmulja. Esetlen fordulataiból a szög feje *mellé* találó jellemzéseiből igen mulatságos gyűjteményt lehetne összeállítani, ha nem volna inkább szomorú az intellektuális eltévelyedés, az önkritika tökéletes hiánya, mely a szerzővel a ponyva e mammothját, még hozzá kitűnő nyomdában, gondos külsőben kiállította. Nem hagyhatjuk azonban szó nélkül, mint bánik el történetünk egyéniségeivel, kiknek működését minden belső, költői szükség nélkül, egyedül leleményhiányból, fantáziája szegénységétől vezetve félremagyarazza és eltorzítja. Egyetlen példa a sok közül: Zrínyi Miklós bezárkózik Szigetvárba, jön a török, körülveszi a várat, s fényes követséget küld be, hogy megadásra szólítsa fel a hőst. A követség szónoka — maga Szolimán, ki szép bíborvánkoson előhozatja a magyar koronát, felajánlja Zrínyinek hosszú beszédben, lelkesen dicsérve a magyarokat és szidalmazva a németeket. Zrínyire nagy hatással van Szolimán „fájó szava”, megdöbben, homlokához kapkod, szemei könnybelábbadnak, eltakarja azokat kezével, s végül is, Szolimán távoztával három napig vergődik, a kápolnában tántorog, hörgő hangon imádkat mormog, lármázón ostromolja

tanácsért Jézust, nehogy elkárhozzék; összeroskad, a kápolna kövén találják elterülten — s „haza szállítják“ — mindez a szerző eredeti kifejezése! Zrínyi szerencsére harmadnapra abban állapodott meg, hogy a késő utókorra és a történetre való tekintettel mégsem ajánlatos, hogy egy Zrínyi áruháza legyen, s ezért a békekérő követ fejét leütteti s „tizannyi törökkel Zrínyi gróf sásfészeke levegőbe röpült“. Itt ugyan még el kell ismernünk, hogy a régi romantikus szokásból vett kifejezések, bármily értelmetlen használatra találnak is, Emese álma leírásának még aránylag magasabbrendű elemei. Zrínyi azonban igazán nem érdemelte meg, hogy áruláson töprengő, gyenge embernek rajzolja a „magyar hősmonda“ ötödik könyve. Hiszen éppen róla vannak aktaszerű adataink, hogy önként zárkózott Szigetbe, az „édes haza“ megmentésére.

Az előadás hangja az újabb századok leírásában mind groteszkebb lesz: Széchenyi, Metternich, Deák szerepelnek, Kossuthot is „tetre szólítják a zsarnokoskodások“, Védegylet, negyvenyolc, kiegyezés, nemzetiségi kérdések elvonulnak, a vers végső fénypontjaihoz közeledik. Egyik, a milleniumkor Bánffy Dezső bárótól a miniszterelnökségen adott estély leírása, melyre a szerző, mint „a magyar hősmondák utolsó regöse“, mint a honfoglalás mondaköltészetét kutató tudós, külön különccsel kap meghívót, s ott annyira megbabonázza a meghívott diplomátokat, hogy titkos szándékaikat elárulják. A francia hetykén ennyit mond: Már be van kerítve, mire az angol: No, nó! kétségeskedik és kérdi: „Bizonyos?“ „Bizonyos!“ mondja a francia. Viszont Bánffy elárulja a német követnek, hogy ő csak titokban barátja a hármasszövetségnek, nyíltan nem az; a szerb követ zsebében elsül a revolver, ebből a diplomaták közt verekedés támad, a szerb kést ránt elő, de „Bánffy lefogta“, értesít bennünket a „költő“, mire végre feloldja a varázst a regös, és kiderül, hogy az egész leírás előkészület volt a világ-háború előadásához, mely az előbbi részek mögött sem zavarosságban, sem kómiikus hatású ponyvasztásban nem marad el. Szegény Emese

mindezt elszenvettede, még a háború rossz végét is, de végre Trianonra felébredt, odarepült, ahol a békét éppen aláíratni akarták velünk; megjelentek ott újra a magyar történet nagyjai, Tisza István egy hosszú beszédet mond el, Hadúr és atyja, a fő ördög fenyegetőznek, s az ájulásba esett Emesét Szűz Mária és Jézus fogják fel. A könyvnek századunkban páratlanul álló izléstelenségei közt is nevezetes, amint regös hókuszpokuszt, meg Nagyboldogasszonyhoz szóló imát, papirosizú pogány mythológiát, meg katolikus vallási vonatkozásokot egymással összekever.

A hatszáz lapnyi „költeményben“ nemesak a költői stílusnak, de az emelkedett prózának sajátosságaira sem találunk. Búcsúzóul szó szerint ide másolunk néhány mondatot, a verses tagolás megszüntetésével; bárki is megítélheti, mit tartson e huszonnégy „regében“ írt hősmondáról. „Ez az országyűlés egy szívvel-lélekkel törölte el végleg a törvényellenes kormányzótanácsot. Minden emlékével együtt elítélte Lobkowitz uralmát. Nádort választott és megszüntetett minden törvénytelen adót. Érvényesítette minden törvényünket, köztük azokat is, melyek a protestáns vallásgyakorlatra adtak szabadságot.“ Más, de hasonló költőiségű verssorai: „És lesz Ausztria népeinek hetven s néhány százaléknyi szlávjával egy horvát és lengyel római katolikusokra kacsintó nyugati szláv uralkodóház, mely a magyar népet a török és osztrák után szláv érdekből fogja majd zsarolni.“ Még egy példa: „Érdekes, tűnődött Bánffy, Önök, akik ötvenmillióból beolvadás útján fél évszázad alatt ötszázmillióra tudtak szaporodni, nem a nyelvvel, hanem vallási szemponttal bíbelődnek kedvvel. Ezért hagyták Önök Déloroszországban a jó ukrán népet előbb a lengyellel, utóbb az oroszral agyon-sanyargatni. Pedig hogyha tudnák, hogy ez nem orosz nép, hanem szláv aljnépvel keveredett török, melynek alkalmatlan nyelvét az oroszok nem értik s üldözik...“ és így tovább, ebben a hősmondában a malomalatti politizálás áradata éppoly bőséges, akárcsak vidéki asztaltársaságokban.

Egyetemi ifjúságunk sokkal magasabb fokon áll, semhogy félt-

nünk kellene e szerencsétlen könyvtől; mégis kötelességünk volt lerántani az álarcot, nehogy cím, kiadó társaság (rejtély, hogyan került e társaság neve a címlapra), nyomdas és kiállítás bárkit is megtévesszen. És kötelességünk, nem kisebbekre, mint Kazinczyra, Gyulaira, Salamon Ferencre hivatkozva nyomatékkal kiemelniük, hogy a nemzeti irány ízlés dolgában nem alkudhatik. Ízlés és művészet nélkül nincs nemzeti, csak ponyvairadalom.

*

H. G. Wells: A világtörténet alapvonalai, az élet és az emberiség történetének tüköre. Ez is álorcás könyv, ez is másnak látszik, mint a mi. Szép kiállítású, nagy kötetben el akarja mondani a világtörténetet úgy, amint azt a béke és Európa jövője érdekében mindenkinek ismernie kell. Közös történeti eszméket akar adni a különböző népeknek, hogy e közös eszméken felépüljön a közös jövő. Ezek is szép ígéretek, s ha megvalósíthatók azzal, hogy megvesszük a könyvet, vegyük meg: oly közös jövő, melyben a magyar is jól érezhetné magát, megeredelné e csekély áldozatot.

Valamikor az emberek őszintebbek voltak. A „Huszadik Század” fénykorában ezt a könyvet melegen ajánlták volna minden *progresszív* egyének. Őszintén megmondták volna róla, hogy ami a racionalizmust, egyházellenességet, az ész tiszteletét illeti, Voltaire kismiska Wellshez képest; bevallották volna és pedig szívesen, mert akkor azzal lehetett legnagyobb elterjedést biztosítani, hogy ez a könyv gyökerében támadja a vallásos és nemzeti érzéseket és aki egyszer befogadta tanait, az hive lesz és támogatója a nemzetközi radikális musznak, vagy esetleg, ha temperamentumosabb, a szocializmusnak. Mert az a közös jövő, melyet el akar érní: vallás és nemzetnélküli felvilágosodás a szocialista államban, melynek mintáját ott készítik az „elragalmazott” Szovjet-Oroszországban. Manapság nálunk ez a progresszív frazeológia szemérmesen elfátyolozva jár és hogy termékeit minél szélesebb körökbe elterjessze, kénytelen úgy tenni, mintha ötig sem tudna számolni. Wells könyve kívülről, két jobboldalinak ismert hírlapíró meg-

fejelésében, az a könyv, mely látzólag ötig se tud számolni. Lássuk azonban belülről.

Szerzője természetrajztanár volt, fantasztikus természetregényeket írt régebben, míg végre ő is arra ébredt, hogy az emberiséget meg kell menteni a végpusztulástól. Mint tudjuk, ez ma igen népszerű foglalkozás, mert könnyű munka és hoz a konyhára. Különböző formái vannak: Népszövetség, Emberi jogok ligája, Pen-klub, nemzetközi érintkezések felvételére alakult bizottságok, Páneurópa, és így tovább, teljes névsoruk a prágai sajtóiródban található meg. Wellsnek tiszteletreméltó multja valószínűvé teszi, hogy az emberiség kibékítése ügyét önzetlenül szolgálja. És önzetlenül fogott hozzá, hogy a nagy kibékülés érdekében áttekintse az eddigi utat, s megírja az emberiség: korszakok, fajok és nemzetek történetét, mert úgy találta, hogy a szakmabeli történészek nem ezt írják meg, amit érdemes tudni, hanem hadjáratokat, családfákat, neveket és számokat.

Eltételezve a földnek az ember megjelenése előtti történetétől, mely könyvében valóban érdekes olvasmány, egészben véve ígéréteinek nem tett eleget, mert semmi oly újítást nem hozott, mely a szakemberek könyveiben meg nem volna. Európa mellett Ázsia, Amerika, részben Afrika történetét is adja, ami újításnak éppenséggel nem tartható. Nemzetek és államok történetét adja, mint bármely megcsontosodott történettanár, még hozzá nagy tömegével a név- és évszámbeli adatoknak. Az sem újítás, hogy eredeti kútfőket ritkán használ, s inkább közismert feldolgozott művekre támaszkodik: ez is megesisz szaktörténészeknél is. Itt némelyik korszaknál, mely nem szimpátikus neki, kissé sokat enged meg magának, így a korai középkorra alig van egyéb forrása, mint Gibbon, Helmholtz-nak nem legjobb híru világtörténete és az Encyclopaedia Britannica cikkei. Ahol nincs a saját fejéből mondani valója, ott bizony, mondjuk ki, ha műveletlennek neveznek is érte, elég unalmas olvasmány ez a könyv, teli lehangolóan szegényes felfogású helyekkel, minő pl. Platon vagy a római szellem, vagy a feudális mus rajza. Ezek a

helyek kétségtelenné teszik, hogy a művészi pillantás, korok és emberek kongeniális felfogása nem érénye Wellsnek.

Az ő erős oldalát racionalizmusnak nevezhetnők, ha mögötte filozófiai érdeklődés is volna. Így azonban nem egyéb, mint a tudásnak, a betűnek, az írás-olvasásnak fanatikus tisztelete, mely természetesen aszerint ítéli meg a korokat, mikor, mennyi volt az analfabéta. Néhol mintha azt is tekintetbe venné, hány gépet ismert egy-egy kor, s ezen szempontból persze az emberiség csúcspontjának a mai technikai kort tartja. De ez háttérbe szorul azon lelkesedés mellett, mellyel a történeti tényeket a tanultság mértéke szerint ítéli meg. A római Caesarak: Caligula, Nero örülségének egyik okát abban látja, hogy „nem volt elég tudásuk“ és hogy asszonyaik, kik a bűnökre vezették őket, írástudatlanok voltak. Kína egész elmaradt voltát abból magyarázza, hogy komplikált írásmódja nem terjesztheti az ismereteket, amit a könyvénel segédkező szakemberek is megsokallnak, s egy jegyzetben szerényen megjegyzik, hogy itt talán inkább szociális okok jönnének tekintetbe; de Wells ezt nem hiszi el nekik s továbbra is ragaszkodik írástudási motivációjához.

Igazságtalanok volnánk Voltaire szelleméhez, ha ezt a sekélyes tanultságtiszteletet vele hoznók kapcsolatba. Voltaire nagy történeti művében valóban új utat tört, amikor az erkölcsi felfogásnak korok és népek szerinti eltéréseire hívta fel a figyelmet. Az ő művéből az emberi történet színesedése származott, korok, népek, egyének különbségeinek méltánylása, reális történeti érzék, mely képes volt később a specifikusan voltaire-i racionalizmus köpenye alól kibújni. Wells könyvéből mintha az élet reális értékelése végkép kivesszett volna: néhány száraz schémája van, ezt húzza rá a történet végtelen változataira, s mivel azok nem felelnek meg az ő kívánságainak, megvetéssel félre dobja őket. A történet legnagyobb mozgatóit, az érzéseket és szenvedélyeket mélyen megvetvén, a XVI. század előtti, sokban ösztönökön, vallási, faji kapcsolatokon alapuló történettel nem tud mit kezdeni, s ilyenkor meglepő együgyű ítéleteket mond,

melyeknek értékén nem változtat, ha erőlyes kifejezésekbe burkolja. Mohamednek, a vallásalapítónak szerinte az a baja, hogy műveletlen arab lévén, nem ismerte a történetet, s így járatlan volt Róma és Görögország politikai tapasztalataiban. A mohamedánok egyházszakadását, a siiták és szunniták viszályát „agyalágyult beteg kórsági tünetnek“ látja. Másutt az izlámot szabad szellemű emberek társaságának nevezi (éppen az izlámot!), és sajnálkozik, hogy a VII. században nem voltak többen; meghódíthatták volna a világot! Szerinte ugyanis egy tanult ember is erő már, de több tanult ember már világtörténeti tényező. Rómáról, a köztársaságról és császarságról megállapítja, hogy kettő hiányzott neki: 1. a nyomtatás ismerete, 2. az angol képviselői alkotmány; ezek híján Rómának tönkre kellett mennie. Az is baj volt, hogy Rómában nem tanulmányozták pontosabban a birodalom határain élő germán törzseket; ezt különösen felrója a rómaiaknak, mint tunyaság és ostobaság jelét, nem gondolva meg, hogy a bizánci görögök ugyancsak tanulmányozták barbár szomszédjaikat, mégis tönkre mentek. A görög filozófiát is, melyet különben igen kevésre értékel, a görög élet három sajátsága korlátozza: 1. hogy a görögök csak város-államokban éltek, 2. hogy rabszolgákat türtek, 3. általában keveset tudtak. Hibáikat nagylelkűen megbocsátja, mert „a mi világunk az övékéhez képest a tények roppant sokaságának tudására támaszkodik“ s így nem kell felindulnunk, ha a görögök oly keveset tudtak...

Ismerve Wells szűkkörű felfogását, nekünk sem kell felindulnunk igaztalan ítéletein, gyermekek megjegyzésein, melyekben csak a snobizmus láthat angol szellemet. Szent Lajos kereszties hadjáratát, melynek mély nyomorúságait eléggé ismerjük, kellemes teniszpartienak nevezi jólismert pályán, a theológiát észszerűtlensége miatt szidalmazza. Vallási kérdéseket általában saját-szerűen kezel. A buddhizmussal rendkívül meg van elégedve, kevésbé a protestantizmussal, itt azt szeretné (Engels-Marx után), ha Luther a parasztlázadásnak élére állott volna. A kereszténység régi korszakainak és a katolicizmusnak

nagy ellensége. Itt valóban éretlen nézeteket kockáztat, melyeket elhallgatna, ha legalább Renanhoz fordult volna. Erősen sajnálkozik, hogy Jézus forradalmi-demokratá tanait (mily ócska felfogás!) Szent Pál megváltoztatta, a „bágyadt tanítvány“ (tudtommal még ezt se mondták Pál apostolról) behozta a miseáldozatot, amit Wells „kibúvó bölcselkedésnek és theologiai lomnak“ nevez. Amit pedig ehhez a megállapításhoz fűz, a keresztény vallás megerhelése gyanánt, hogy mennyivel könnyebb kenyeret enni és bort inni, mint a szívet felajánlani és aszerint élni: ez inkább illenék egy középeurópai szocialista párttitkár külvárosi szónoklatába, mint a művelt magyar közönségnek szánt tudományos igényekkel terjesztett könyvbe.

Ez az alacsonyrangú, ma már végkép elavult racionalizmus a XVI. század utáni korszakok leírásának domináns eleme. Az európai civilizáció újjászületésének ismertetőjelét abban találja, hogy a hit és engedelmség helyébe tudás és akarat lépett s ennek kezdete a „papságban lappangó rossz szellem“ felismerése volt, vele együtt a papság, oltárszentség, miseáldozat alóli felszabadulás. Ilyen tirádákat a XVI. és XVII. század szelleméről komoly embertől manapság, Dilthey munkássága után néhány évtizeddel, mégsem várna az olvasó. XIV. Lajost természetesen nem kedveli, de különösen sajnálja, hogy végül is kibékült a pápasággal, aminek okát abban látja, hogy a napkirály nem rendelkezett elég értelemmel (azaz: még nem tanult a Fabian-társaságban). A francia forradalom leírásánál váratlanul a terror barátjának mutatkozik, holott mindaddig átkokat szórt minden emberi vérontásra. A forradalmi terrornak a rojalisták voltak az okai, kik nem hagyták békén a köztársaságot, különben is csak néhány ezer volt az áldozat, mi ez a Somme-offenzíva egyetlen napjának halottaihoz! Aztán meg a terror áldozatai közt sok volt a köztársaság ellensége, kik megérdemelték a büntetést! Ez a megállapítás nagy lépéssel közelebb hoz bennünket azon pillanathoz, hol Wells végre le fogja vetni az álarcot. Közben még mentegeti Marat-t, aki nagy férfiú volt, finom eszű. Kiter

Marx tanításaira is, ami váratlanul hat, mert mindaddig alig mutatott szociális érdeklődést, a kapitalizmus kifejlődésének évszázados történetét egészen elmellőzte, s a feudális középkori társadalmi szervezet kialakulását egész egyszerűen úgy képzelte el, hogy a „magános ember kikereste a leghatalmasabb urat és annak embere lett!“ Marx tanításait egyre jobban igazolja az idő; kétségtelennek tartja, hogy meg is fognak valósulni, de csak bizonyos előfeltételek után, melyek közt legfontosabb, hogy minden ember annyi tanultságot szerezzen, hogy az általános szavazati jog kereteiben el tudja kormányozni a vallási és nemzeti elfogultságból felszabadult világot. A XIX. század második fele nem egyéb, mint Németország előkészülése, tudatos munkája a világháborúra. Itt ugyan formálisan felemlíti a többi nagyhatalmat is, hogy ezek se tettek egyebet, de az ő kijelentéseinél soha nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a képmutatás sokáig speciális angol tulajdonság volt. Farizeusi szemforgatásra néhol klasszikus példákat nyújt. Például mikor fejedelmi esaládok botrányos életének részletes leírását azzal vezeti be, hogy ezek őt nem érdeklik, nem is fogja elmondani. Vagy amikor az amerikai latin államok megalakulásánál a ferencések és jezsuiták munkáját helyszüke miatt elhallgatja, de viszont három felhásban át közli V. Károly kolostori életének rajzát, mert ezzel uralkodót és papságot egyaránt kompromittálni vél. A tendencia a világháború rajzánál egész világosan uralkodik rajta. Németországban persze nem volt modern, civilizált nép, bismarcki arc, lovagcsizmák és hasonló jól ismert antant-rekvizitumok kerülnek elő, nagyzási hőbortban szenvedő nacionalizmus, melyet a bőség kihívóvá tett stb. Itt az angol-ír világbotrányt is előadja, látszólag ismét objektív módon, a világban Anglia számára enyhítő körülményeket keresve: angol méltányosságot, szabadságot emleget és elismeri, hogy az angol ösöknek hatalmas hagyományaira még építeni is lehet.

A világháborút természetesen Németország okozta, őt „éri elsősorban az a vád, hogy e háborút reánk zúdította“. Németország bűnében osz-

tozik szövetségese, a mi monarchiánk is, mely hosszú idő óta segédkezett Németország befolyásának kelet felé terjesztésében. S „éppen jókor jött kellő ürügynek“ a szarajevói gyilkosság. Szerbiát az osztrák-magyar kormány ártatlanul vádolta, hogy a gyilkosokat felbujtotta s ezzel a váddal „kikényszerítette a háborút“. Osztrák, német, magyar „betörők“ pusztították el Szerbiát; a belgák elleni német atrocitásokat „rettenetesen felfújták“, és bizonyos — mondja az objektív szerző —, hogy a „belga megszállás alatt elkövetett aljasságokat és vérontást“ nem lehet a húnok pusztításaihoz hasonlítani, mert ezek rendszeres vérfürdőket rendeztek, míg a németek csak a harmincéves háború hagyományai szerint viselkedtek. A modern Európában! „Kétségtelen, hogy szörnyű és undorító dolgokat követtek el“ a németek. És ez így megy tovább, mintha a háborús évek francia vagy angol újságjait olvasnók, minden ránk szórt rágalmat hűségesen regisztrál a szerző, közben szemforgatóan védelmezve, megértően mentegelve bennünket. Ezzel szemben külön felemlítést érdemel a szeretetteljes bánásmód, mellyel az orosz szovjetek terrorát melengeti és egyenesen védelmezi. Itt már nincs álarc, a 600. lap felé elejti azt a szerző és őszintén beszél: a bolsevista terror csak „hihetetlenül rosszakaratú sajtóhadjárat förtelmes agyrémeiben és rágalmiban“ él; a bolseviki vezérek nem szörnyetegek, hanem egyszerű theoretikusok, szinte jámbor tudósok, kik a terrornak elrágalmazott magatartást kénytelenek voltak felvenni, egyrészt, hogy a front felbomlásakor hazaözönlő nyolcemilliónyi katonaságot szétosztassák, másrészt, hogy a gonosz angol és francia kapitalizmus ellen védekezzenek. Szegény Lenin így kényszerhelyzetbe került, s bármennyire nem illette hozzá a feladat, úgyszólván változatlanul át kellett vennie a cári uralom kivallatott és zsarnoki módszereit. A bolsevikiék igaz, hogy sok rosszat követtek el, de szándékuk becsületes volt, sőt módszerüket Wells egyenesen önfeláldozónak találja. A hűnösök nem ők, hanem a carizmus és Anglia, meg a fehér tiszték és az európai sajtónak a szovjet elleni „becstelen pro-

pagandája“. Ennél világosabban nem lehet beszélni; sokáig tartott, de végre megtalálta a szavát a szerző. A bolseviki propagandáról szó sincs, amint korábban az antant kiéhezető módszerben sem indult fel e melegszívű emberbarát, aki a jövőt némi optimista színben látja, mert a génuai konferenciához már leülhettek a bolsevista oroszok is „megtisztult fővel“, amitől valószínűleg az emberiség legújabb újjászületését remélhetjük.

Ezek után még csak egy momentumra kell rámutatnunk. A Párizs körüli békékről elismeri Wells, hogy nem azt adták, amit Wilson ígért; Wilsonnak és pontjainak franciaországi katasztrófáját részletesen elmondja, s kijelenti, hogy a békekötésektől vont határok nem helyesek. De, s ez a fontos: ha nem is helyesek e határok, mégis jobbák, mint az összes eddig fennállott európai határok, mert legközelebb állanak a természetes határokhöz. Ezeket a természetes határokat le is rajzolja (547. l.), s térképén, bár Csehország nem nyúlik le a Dunáig, mégis mai felvidéki kiterjedését egészen véve megtartja körülbelül Ungvárig, Románia és Szerbia szintén mai formájukban láthatók, kivéve, hogy kantonális átalakulást kér tőlük, s nálunk, Magyarországon is szükségnek látja, hogy a német kisebb-ségre való tekintettel kantoni rendszert honosítsunk meg. Különben sem Trianont, sem Magyarországot meg sem említi, csak általában kívánja, hogy Európa népei rendszeresen együttműködjenek, nacionalizmustól megszabadulva, a gazdasági jólét irányában. És itt szó szerint: „A legtöbb reményt ez új államok között talán maga Csehszlovákia ébresztette tudós elnökének, Massaryknak és külügyminiszterének, Benesnek vezetése alatt, aki a legtehetségesebb európai államférfiak egyike. Benes kitartóan és fáradhatatlanul igyekezett a szomszéd államokat kereskedelmi szerződésekkel és kölcsönös védőszövetségekkel egymáshoz fűzni; fokról-fokra kipéitett egy szövetségi rendszert, amely remélhetőleg egy keleteurópai államszövetségéig fejlődik és elég erős lesz arra, hogy megállja helyét minden európai hatalommal szemben.“ És így tovább: megdicséri Csehországot, hogy Németor-

szággal és Angliával kibékült, hogy csökkentí az ellenséges érzéseket és euróklódik a lábadozó és egyesült Európa iránt; szláv a lakossága, mely művelt és energikus is és úgy nagyobb súlya van, mint amennyi számbelileg megilletné.

Ha ezeket Wells jóhiszeműleg állítja, úgy ez az utolsó, esetleg még fennálló kétséget is eloszlatja az iránt, hogy jó természetjár és jó regényíró lehet, de politikai érzékkel és éleslátással nem rendelkezik. Bar nehéz elhinni róla a politikai együgyűség ily mértékét. Ha pedig nem jóhiszemű, úgy valóban nincs értelme, hogy vele tovább foglalkozunk. Minden szocialista-kommunista-kisantant propaganda iratra nem terjeszkedhet ki folyóiratunk.

A végső kérdés most már nem az, hogy mi szükség volt ezt a munkát magyarra fordítani és kiadni — a kiadás dolga üzlet, melynek megvannak a saját anyagi és szellemi szempontjai; a kérdés most már csak az, hogy érdemes-e és szükséges-e, hogy keresztény magyar közönségünk éppen Wells művéből ismerje meg a világtörténet „tükörét”? A fent közölt részletek után könnyű a válasz, *Szekfü Gyula.*

Dénes Gizella: Két fehér galamb. Regény Szent László király korából. (A Szent István-Társulat kiadása.)

Dénes Gizella finom tollát, éles témalátó erejét eddig novellái mutatták be a magyar közönségnek. Most megjelent első regénye írói egyéniségének mélyülését, alakító-képzletének sokrétű és kényes tárgyat is irodalmi értékévé földolgozó, választékos fejlődését jelenti. E fejlődés természetes törvényszerűsége magyarázza, hogy a novellaíró folytatódik a regényíróban, de ugyan csak igazolja is az író tehetsége irányának önmagától kiépülő, a külső hatásokat a maga eredeti formái alá olvasztó benső menetét.

A regény történeti. Tárgerületi folytatása, kiegészítése annak a történeti korszaknak, mondhatni: regényidőnek, melyből a pogányok, az Isten rabjai valók. Eseményessége László királyi herceg és a pogány Vatha fia, János kereszténnyé vált leánya: Delinke körül pereg le. Ők a két fehér galamb, akiknek boldogtalanságáért az az idő felelős, amelyben tisztító, végső harcát vívta egy-

mással a magyar földön a pogány és keresztény világnézet. A regény lélektani hőse azonban Delinke. Ő a regény legmélyebből kifejezett, legsokoldalubban kidolgozott alakja. Szinte azt lehet mondani, hogy zsúfolva vannak rajta a lelkeség vonásai s ez — az időszerűség szempontjából — a naiv üdeség rovására megy. Egy fejlődés vonalába vannak sűrítve benne: a kis leányból naggyá növés, a pogányságból kereszténnyé való átalakulás, az ősi családi hagyományoknak és a királyi udvar szokásainak összetétele, a régi magyar pogány szabadságnak s a történelem szükségességének kiegyeztetése, szerelmének önkénytelensége László iránt, de ugyanakkor tragikus feladása, mikor László legyőzi atyját, ki az utolsó lázadó pogány. Mindez a gazdag probléma-súly elmélyíti ugyan Delinkét, helyesebben talán Delinke alakigényét, az író azonban az esemény elmondásának lázában néha átsodródik a mélység kínálkozó lehetőségén s kívülmarad a lelken. Az események áramában azonban Delinke mindig összefogó erővel áll. A szerkezetnek ez az összesodró jellege, amelyet még nyomatékosabbá tesz a naplóforma, természetesen fokozza Delinkének lelkesége jellege szerint amúgy is kiváló alakját s hozzá arányítja a kor történeti tartalmának nagyságához. Így találkozik össze az író szerkesztő művészetében az egyén és a kor s így egyenlődik ki az a látszólagos távolság, mellyel a regény főalakjának nagyon is lírai személyessége s a történelem személytelenül érvényesülő epikus szándékai egymással szembe állanak.

A regény többi alakjain egy kissé mintha bágyadt lenne a kidolgozás gondja. Elgondolásuk és történetük irányítása azonban mindig eleven marad. A korrajzban talán nincs benne mindig az idő teljessége, de a történeti hangulat nem egyszer megállóan színezi az események levezését. Itt éreink el Dénes Gizella stílusához. A novella-hagyományok e ponton érvényesülnek nála legjobban. Stílusba belesimul ugyan tárgyába, de nem naiv, artisztikus modora hangulattá olvaszt fel nagy tényeket is, amelyeknek egyébként maguktól adódó, természetes természetességük van. Ott azonban,